

بسم الله الرحمن الرحيم

نقش بیانیه گام دوم انقلاب در تمدن سازی نوین اسلامی

چکیده

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به عنوان سند راهبردی استمرار انقلاب، ضرورت شکل گیری تمدن نوین اسلامی را به مثابه پروژه ای ملی و فراملی تبیین می کند. اهمیت آن در نقش آفرینی داخلی در عرصه علمی، فرهنگی و اقتصادی و همچنین تثبیت جایگاه بین المللی ایران و برجسته سازی نقش جوانان و نخبگان است. روش تحقیق این پژوهش بر پایه رویکرد تحلیلی-توصیفی و مطالعه محتوای بیانیه، منابع علمی، دینی و پژوهشی انجام گرفته است. یافته ها نشان می دهد این بیانیه ضمن بازخوانی گذشته و ترسیم آینده، چشم انداز تمدن نوین اسلامی را تبیین و نقشه راهی برای نسل جوان ارائه می دهد. محورهای کلیدی آن شامل گفتمان سازی در حوزه علم، معنویت، عدالت، استقلال و سبک زندگی، تقویت امید و خودباوری در جوانان، تأکید بر سرمایه انسانی، روحیه مقاومت و اعتماد به نفس ملی، الهام بخشی به ملت های مسلمان، سامان دهی راهبردهای علمی و فرهنگی، حرکت به سوی عدالت اجتماعی و پیشرفت همه جانبه، و توسعه روابط جهانی بر مبنای عزت، حکمت و مصلحت است. بنابراین بیانیه گام دوم نه تنها راهنمای نسل امروز در مسیر پیشرفت، بلکه نقشه ای جامع برای تحقق تمدن نوین اسلامی و ایفای نقش الهام بخش ایران در جهان معاصر محسوب میشود.

کلیدواژه ها : بیانیه گام دوم انقلاب، تمدن نوین اسلامی،

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ با شعار بازگشت به هویت اسلامی و نفی سلطه، به مثابه نقطه عطفی در تاریخ معاصر جهان اسلام پدیدار شد. این انقلاب توانست با پیوند میان دین و سیاست، الگویی بدیل در برابر نظام‌های سکولار و لیبرال ارائه کند و به تدریج در مسیر تحقق تمدن نوین اسلامی گام نهاد. رهبر معظم انقلاب در بهمن‌ماه ۱۳۹۷ و در آستانه ورود انقلاب به دهه‌ی پنجم، با صدور «بیانیه گام دوم انقلاب» نه تنها کارنامه‌ی چهار دهه مقاومت و پیشرفت را بازخوانی کردند، بلکه نقشه‌ی راهی جامع برای حرکت به سوی قله‌های تمدنی ترسیم نمودند.

بیانیه گام دوم از منظر محتوایی صرفاً یک متن توصیه‌ای یا سیاسی نیست، بلکه واجد ویژگی‌های «سند بالادستی» و «منشور تمدنی» است؛ زیرا ضمن تبیین دستاوردهای گذشته، آینده‌نگری تمدنی را نیز در سه حوزه‌ی بینشی، انگیزشی و کنشی دنبال می‌کند. به بیان دیگر، این بیانیه حلقه‌ی اتصال «انقلاب اسلامی» با «تمدن نوین اسلامی» است و می‌تواند چارچوبی نظری و عملی برای تحقق آرمان تمدنی امت اسلامی فراهم آورد.

اهمیت مطالعه این بیانیه از آن جهت است که: نخست، زمینه علمی و معرفتی لازم را برای تبیین مفهوم تمدن‌سازی اسلامی فراهم می‌آورد؛ دوم، به‌عنوان «منشور امید و خودباوری» در شرایط پیچیده داخلی و بین‌المللی، سرمایه انسانی جوان را محور حرکت قرار می‌دهد؛ و سوم، در مقام یک «راهنمای عملیاتی» می‌تواند مبنای سیاست‌گذاری‌های کلان در عرصه‌های علمی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی واقع شود.

هدف مقاله حاضر، واکاوی نقش‌های سه‌گانه بیانیه گام دوم (بینشی، انگیزشی و کنشی) در فرآیند تمدن‌سازی نوین اسلامی است. این پژوهش مبتنی بر منابع معتبر علمی و اسناد بالادستی، تلاشی برای ارائه تصویری جامع از جایگاه این بیانیه در معماری تمدنی انقلاب اسلامی است.

بیانیه: بیانیه گام دوم در لغت به معنای «اطلاعیه یا نوشته ای که از سوی سازمان، حزب یا شخص مسئولی صادر شود»^۱ و همچنین «نوشته ای که برنامه عمل یک شخصیت یا دولت یا گروه سیاسی در آن مشخص شود»^۲.

بیانیه گام دوم انقلاب در اصطلاح به بیانیه ای گفته شده که از سوی رهبر جمهوری اسلامی ایران، سیدعلی خامنه ای به مناسبت چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب ۵۷ در تاریخ ۲۲ بهمن ۱۳۹۷ صادر و انتشار گردیده است و در آن برای استمرار مسیر انقلاب ۵۷ به تبیین دستاوردهای چهل سالی که از این انقلاب گذشته می پردازد. ایشان در این بیانیه با هدف «جهاد بزرگ برای ساختن ایران اسلامی بزرگ» توصیه هایی ارائه می دهد. در این بیانیه سید علی خامنه ای، ملت ایران، به ویژه جوانان را مورد خطاب قرار می دهند و به توضیح و روشن کردن مسئله ی چگونگی برداشتن «گام دوم» به سوی آرمان های انقلاب ۵۷ و ادامه دادن این مسیر با شکوه در آن می پردازند.^۳

تمدن نوین اسلامی: تمدن در معنای عام، مجموعه ای از دستاوردهای مادی و معنوی بشر است که در قالب نهادها، ساختارها و سبک زندگی متجلی می شود. تمدن اسلامی به طور خاص، به نظام اجتماعی، فرهنگی، علمی و سیاسی ای اطلاق می شود که بر پایه تعالیم قرآن کریم و سنت پیامبر اسلام (ص) و اهل بیت (ع) شکل گرفته است. مراد از «تمدن نوین اسلامی» احیای این دستاوردها در عصر حاضر، با توجه به شرایط جدید جهانی است. این تمدن دارای ابعادی چون:

- بُعد معرفتی و معنوی (هویت دینی و اخلاقی)،
- بُعد علمی و فناوری (پیشرفت در علوم و تکنولوژی)،
- بُعد اجتماعی و اقتصادی (عدالت، رفاه و همبستگی)،
- بُعد سیاسی و فرهنگی (استقلال، عزت و هویت اسلامی).

^۱ . محمد معین، فرهنگ معین، ج ۱، ص ۵۳.

^۲ . بنیاد دایرةالمعارف اسلامی، دانشنامه جهان اسلام، ج ۱، ص ۷۲.

^۳ . سیدعلی حسینی خامنه ای، بیانیه گام دوم انقلاب خطاب به ملت ایران، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی، ۱۴۰۰ش، ص ۱۵.

تمدن نوین اسلامی، در واقع، تلاشی برای ارائه الگویی بدیل در برابر الگوی مادی و سکولار غرب است؛ الگویی که بر تلفیق عقلانیت، معنویت و عدالت استوار باشد.

در این قسمت از مقاله به بیان نقش‌های بینشی بیانیه گام دوم انقلاب در تمدن‌سازی نوین اسلامی پرداخته می‌شود:

۱_ جایگاه نقش بینشی در تمدن‌سازی

تمدن‌سازی، پیش از آنکه فرآیندی عینی و مادی باشد، یک حرکت معرفتی و بینشی است؛ زیرا بدون ترسیم چشم‌انداز و ارائه تصویر مطلوب از آینده، هیچ جامعه‌ای قادر نخواهد بود نیروهای خود را در مسیر تمدنی هم‌سو سازد.^۱ در بیانیه‌ی گام دوم، رهبر انقلاب اسلامی با تأکید بر «امید به آینده» و «باور به توانایی ملت»، در واقع زیربنای معرفتی و شناختی تمدن نوین اسلامی را پایه‌گذاری می‌کند. این بعد بینشی سبب می‌شود که بیانیه، فراتر از توصیه‌های سیاسی، به یک «نقشه معرفتی» و «چارچوب تئوریک» تبدیل شود. افزون بر این، نقش بینشی بیانیه، پیوندی میان تجربه‌ی تاریخی انقلاب اسلامی و آرمان‌های آینده برقرار می‌سازد و مسیر حرکت نسل جوان را در قالب یک افق روشن و جهت‌دار مشخص می‌کند. به بیان دیگر، این نقش، بنیان نظری لازم برای انسجام فکری و هم‌گرایی تمدنی را در سطح ملی و جهان اسلام فراهم می‌آورد.

نقش بینشی بیانیه همچنین بر گفتمان‌سازی تأکید دارد؛ به این معنا که با بازخوانی گذشته و ترسیم آینده، چارچوبی فکری برای جامعه ایجاد می‌کند که مانع از سرگردانی در برابر جریان‌های رقیب می‌شود. در این میان، تبیین «هویت اسلامی-ایرانی» به عنوان شاکله اصلی تمدن‌سازی، از برجسته‌ترین ابعاد بینشی به شمار می‌آید. چنین رویکردی، ظرفیت آن را دارد که هم در سطح ملی موجب همبستگی اجتماعی گردد و هم در سطح بین‌المللی، امت اسلامی را به سوی آرمان‌های مشترک رهنمون سازد.

از سوی دیگر، نقش بینشی بیانیه تنها ناظر بر شناخت وضعیت نیست؛ بلکه متضمن «آینده‌پژوهی تمدنی» است؛ یعنی در پرتو این نگاه، ملت ایران از مصرف‌کننده تجربه‌های دیگران خارج شده و خود به تولیدکننده

^۱. مطهری، مرتضی (۱۳۷۵) مجموعه آثار ج ۲. تهران: صدرا.

^۲. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۷) بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار رهبر انقلاب اسلامی.

سبک زندگی، عرصه عینی تمدن است؛ جایی که ارزش‌ها به کنش‌های روزمره تبدیل می‌شوند. بیانیه گام دوم، با تأکید بر اصلاح سبک زندگی، خواستار:

- تحول در الگوهای مصرف؛
- تحکیم خانواده؛
- ارتقای اخلاق اجتماعی؛
- ترکیب عقلانیت و معنویت در زیست روزمره.

این الگو همان چیزی است که شهید آوینی آن را «صورت عینی تمدن اسلامی» می‌نامید.^۱

بیانیه بر این نکته تأکید دارد که سبک زندگی اسلامی-ایرانی نباید تنها یک شعار فرهنگی باشد، بلکه باید در رفتارهای فردی و جمعی، تصمیم‌گیری‌ها، تعاملات اجتماعی و انتخاب‌های اقتصادی نیز بازتاب یابد. اصلاح مصرف، به معنای کاهش اسراف، پرهیز از تجمل‌گرایی و استفاده هوشمندانه از منابع است که هم به فرد و هم به جامعه سود می‌رساند. تحکیم خانواده، محور اصلی تربیت نسل جوان و استمرار ارزش‌های اخلاقی و دینی است و نقش مهمی در شکل‌دهی به جامعه‌ای پایدار و سالم دارد.

ارتقای اخلاق اجتماعی شامل رعایت عدالت، صداقت، احترام متقابل و مسئولیت‌پذیری در روابط اجتماعی است که باعث افزایش انسجام و اعتماد اجتماعی می‌شود. ترکیب عقلانیت و معنویت نیز به معنای بهره‌گیری همزمان از دانش، فناوری و خردورزی در کنار ارزش‌های دینی و معنوی است، تا جامعه بتواند هم پیشرفت علمی و اقتصادی داشته باشد و هم از تزلزل اخلاقی و هویتی مصون بماند.

بیانیه گام دوم، این سبک زندگی را به‌عنوان الگوی عملیاتی برای همه سطوح جامعه، به ویژه نسل جوان و نخبگان معرفی می‌کند، تا آنها با الگوسازی و نقش‌آفرینی، فرهنگ اسلامی-ایرانی را در جامعه ترویج

^۱. آوینی، سیدمرتضی (۱۳۷۲) آینه جادو. تهران: روایت فتح.

دهند. علاوه بر این، ایجاد این الگو، زمینه را برای مقابله با تهاجم فرهنگی و فشارهای جهانی فراهم می‌آورد و موجب شکل‌گیری یک جامعه مقاوم، متعادل و دارای انسجام هویتی می‌شود.^۱

در نهایت، سبک زندگی اسلامی-ایرانی، پلی میان بینش، انگیزش و کنش است؛ یعنی همان ارزش‌ها و اهداف تمدنی که در بیانیه ترسیم شده‌اند، در رفتارها و فعالیت‌های روزمره جامعه تجسم می‌یابند و مسیر تحقق تمدن نوین اسلامی را عملیاتی می‌کنند.

۶- توسعه روابط جهانی بر مبنای عزت، حکمت و مصلحت

بیانیه گام دوم، تمدن نوین اسلامی را یک پروژه صرفاً داخلی نمی‌داند؛ بلکه آن را واجد «پیام جهانی» معرفی می‌کند. سیاست خارجی بر سه اصل عزت، حکمت و مصلحت بنا می‌شود که به معنای:

- مقاومت در برابر سلطه‌جویی قدرت‌های بزرگ؛
- تعامل سازنده با ملت‌ها بر پایه عدالت و احترام متقابل؛
- گسترش دیپلماسی علمی، فرهنگی و اقتصادی.^۲

بدین ترتیب، نقش‌کنشی بیانیه تنها محدود به داخل کشور نیست؛ بلکه عرصه بین‌المللی و تعامل با سایر ملت‌ها را نیز دربر می‌گیرد. توسعه روابط جهانی بر مبنای عزت، حکمت و مصلحت، موجب می‌شود ایران نه تحت سلطه خارجی قرار گیرد و نه صرفاً با قدرت‌های بزرگ وارد رقابت شود، بلکه با تدبیر، دیپلماسی و همگرایی منطقه‌ای و جهانی، جایگاه خود را تثبیت کند.

این رویکرد شامل دیپلماسی علمی و فرهنگی است، به گونه‌ای که ایران بتواند دانش، فناوری و فرهنگ اسلامی-ایرانی را به عنوان الگوهای قابل اقتباس در دیگر کشورها ارائه دهد. همچنین، گسترش همکاری‌های

^۱. رفیعی آتانی، سیدسجاد و همکاران (۱۴۰۰). «مدل‌سازی ساختاری - تفسیری نقشه راه تمدن نوین اسلامی بر مبنای بیانیه گام

دوم انقلاب». دانشگاه شاهد

^۲. شریفی، حمیدرضا (۱۴۰۰). «بیانیه گام دوم و افق تمدن نوین اسلامی». فصلنامه اندیشه انقلاب اسلامی

اقتصادی با کشورهای مستقل، زمینه ایجاد اقتصاد مقاوم و متوازن در سطح بین‌المللی را فراهم می‌آورد و از وابستگی‌ها و سلطه‌جویی‌های خارجی می‌کاهد.

بیانیه بر این نکته تأکید دارد که ارتباط با جهان باید بر پایه ارزش‌ها و اصول اسلامی باشد، به طوری که عزت و هویت ملی حفظ شده و در عین حال پیام عدالت، اخلاق و کرامت انسانی به دیگر ملت‌ها منتقل شود. بدین ترتیب، کنشگری بین‌المللی ایران، هم حامل پیام تمدنی و هم عامل تقویت قدرت ملی و منطقه‌ای خواهد بود.

در نهایت، این رویکرد جهانی، نسل جوان و نخبگان را به نقش‌آفرینی فعال در عرصه بین‌المللی دعوت می‌کند تا علاوه بر توسعه داخلی، پیام‌های فرهنگی، علمی و تمدنی ایران را در سطح جهان ترویج دهند. بنابراین، بعد کنشی بیانیه، مکمل نقش بینشی و انگیزشی است و تضمین می‌کند که اهداف تمدنی ایران هم در داخل و هم در عرصه جهانی تحقق یابند.

نتیجه‌گیری

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی را می‌توان سندی راهبردی و آینده‌نگر دانست که با ترسیم چشم‌انداز تمدن نوین اسلامی، دمیدن روح امید در جوانان و ارائه نقشه راه عملی، سه سطح بینش، انگیزش و کنش را به‌طور هم‌زمان پوشش می‌دهد. این بیانیه علاوه بر بازخوانی دستاوردهای گذشته، افق‌های پیش‌روی جامعه اسلامی را روشن کرده و بر نقش جوانان به‌عنوان موتور محرکه تمدنی تأکید می‌ورزد. همچنین با سامان‌دهی راهبردهای علمی، فرهنگی و اقتصادی، الگویی الهام‌بخش برای سایر ملت‌های مسلمان ارائه می‌کند. در نتیجه، گام دوم را باید حلقه اتصال انقلاب اسلامی به مرحله تحقق تمدن نوین اسلامی دانست.

منابع:

*قرآن کریم

۱. امام خمینی (۱۳۷۸). صحیفه امام. ج ۲۱. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

۲. آوینی، سیدمرتضی (۱۳۷۲) آینه جادو. تهران: روایت فتح.
۳. پارسونز، تالکوت (۱۳۸۴). نظام‌های اجتماعی. ترجمه باقر ساروخانی. تهران: نشر علم.
۴. جعفری، محمد و همکاران (۱۴۰۱). «تحلیل جامعه‌شناختی بیانیه گام دوم انقلاب». مجله مطالعات انقلاب اسلامی.
۵. جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۹۸) «تحلیل نقش امید در گفتمان تمدنی بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی». فصلنامه پژوهش‌های اسلامی معاصر.
۶. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۷) بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار رهبر انقلاب اسلامی.
۷. خنجری، حسن و همکاران (۱۴۰۳). «بررسی نقش بیانیه گام دوم انقلاب در تحقق تمدن نوین اسلامی»، همایش ملی علوم انسانی اسلامی، پایگاه سیویلیکا.
۸. رفیعی آتانی، سیدسجاد و همکاران (۱۴۰۰). «مدل‌سازی ساختاری - تفسیری نقشه راه تمدن نوین اسلامی بر مبنای بیانیه گام دوم انقلاب». فصلنامه راهبرد انقلاب اسلامی، دانشگاه شاهد.
۹. شریفی، حمیدرضا (۱۴۰۰). «بیانیه گام دوم و افق تمدن نوین اسلامی». فصلنامه اندیشه انقلاب اسلامی.
۱۰. طباطبایی، رضا (۱۳۹۹). «سبک زندگی اسلامی-ایرانی و تمدن نوین اسلامی». فصلنامه سبک زندگی.
۱۱. قاسمی، مهدی (۱۴۰۲). «ابعاد گفتمانی بیانیه گام دوم انقلاب». پژوهشنامه فرهنگ اسلامی.
۱۲. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۹۳)، الکافی، ج ۲، تهران: انتشارات دارالثقلین، چاپ چهارم.
۱۳. محمد معین، فرهنگ فارسی معین، تهران: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۵۰ش
۱۴. مطهری، مرتضی (۱۳۷۵) مجموعه آثار. ج ۲. تهران: صدرا.
۱۵. مؤمنی، فرشاد (۱۳۹۹) اقتصاد سیاسی ایران. تهران: نشر نی.
۱۶. مؤمنی، فرشاد (۱۴۰۲). «نقش امید اجتماعی در کاهش میل به مهاجرت». فصلنامه جامعه‌شناسی ایران.
۱۷. میرباقری، سیدمحمد مهدی (۱۳۹۸) تمدن نوین اسلامی. تهران: نشر معارف
۱۸. میرسلیم، سیدمصطفی (۱۳۷۵)، دانشنامه جهان اسلام، تهران: بنیاد دایرةالمعارف اسلامی، چاپ دوم.
۱۹. هانتینگتون، ساموئل (۱۳۸۰) برخورد تمدن‌ها. ترجمه محمود صادقی. تهران: نشر ثالث.

Islamic Philosophy and the Future of Civilization. Oxford ٢٠٠٣) نصر، سيد حسين

.University Press

21. Esposito, John (2020). Islam and Globalization: Muslim Civilization in the 21st Century. Routledge